

R. Rosicki, *O suwerenności*, Przegląd Naukowo – Metodyczny, nr 4, 2010, s. 63 – 72.

Remigiusz Rosicki
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa

„ *O suwerenności* ”

Początki rozważań o suwerenności

Kategoria suwerenności stanowiła od czasów starożytnych jedną z bardziej istotnych, a jej znaczenie podkreślone zostało w doktrynach filozoficznych, prawnych i politycznych, co wynikało przede wszystkim z wagi, jaką pełniła ona dla określenia relacji pomiędzy takimi podmiotami jak jednostka, społeczeństwo, naród, państwo czy władca. Wyrażenie *suwerenny* zestawiane jest z takimi słowami, jak autonomiczny, niepodległy, samodzielny, samowładczy czy wolny. Suwerenność traktowana zrazu jako cecha władcy (czytaj szerzej – państwa) została wraz z rozwojem myśli politycznej, społecznej i prawnej przeniesiona na inne podmioty – naród, społeczeństwo i jednostkę. Ewolucje podejścia do zagadnienia suwerenności można prześledzić na przykładzie dorobku twórców koncepcji umów społecznych (J. Bodin, H. Grocjusz, T. Hobbes, J. Lock, J. J. Rousseau). Koncepcje te opisywały suwerenność przez zwierzchność władzy. W takim rozumieniu pierwszy raz słowa tego użył J. Bodin w XVI wieku. Koncepcja suwerenności J. Bodina została uściślona i nie dotyczyła ona już tylko władzy jako takiej, czyli władzy nie mającej nikogo i niczego nad sobą, ale mówiła o charakterze stosunków wewnątrz państwa, tzn. w tym ujęciu suwerenność oznaczała władzę, która nie ponosiła odpowiedzialności ani przed prawem – ani też przed poddanymi. Co więcej cecha ta *jest absolutną i nieustającą władzą Rzeczypospolitej*.¹

Wraz z rozwojem systemów politycznych (demokratyzacji) suwerenność państwa (zwierzchność władzy państwowej) ustępowała miejsca koncepcji suwerenności organów państwowych (suwerenności władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej). We wczesnej fazie suwerenność utożsamiana była z cechą podmiotów politycznych (cesarzy, papieży). Przypisywano ją samej władzy, a wraz z rozwojem państw terytorialnych kategoria ta została użyta do określenia cech władzy, panującej na określonym terytorium. Sama teoria

¹ J. Bodin, *Sześć ksiąg o Rzeczypospolitej*, PWN, Warszawa 1958, s. 88.

władzy suwerennej dynamicznie zaczęła się rozwijać w okresie absolutyzmu, a pochodną tych rozważań była koncepcja suwerenności zewnętrznej, która budowana była w opozycji do politycznych zapatrywań i pozycji, zarówno papieżstwa – jak i Cesarstwa Narodu Niemieckiego. Wyodrębnienie się państw narodowych powodowało konieczność określenia ich pozycji do tych dwóch największych graczy politycznych na obszarze Europy. Gdy pozycja zarówno papieżstwa, jak i Cesarstwa Narodu Niemieckiego, zmieniała swoją wagę, ważnym problemem było rozwiązanie relacji zachodzących między poszczególnymi państwami i władcami a istotą wzajemnych stosunków stała się niezależność.²

Suwerenność jako kategoria teoretyczna i prawna

Z. Blok analizując założenia politologii teoretycznej przedstawia schemat suwerenności politycznej [zob. rys. 1]. Poprzez usunięcie założeń: realności podmiotu i nośnika suwerenności, jednopodmiotowości, niestopniowości, statyczności kategorii suwerenności, uzyskana zostaje kategoria, którą można odnieść do różnych warunków społecznych i politycznych.³ Tak przedstawiona propozycja ujmuje suwerenność polityczną jako kategorię ściśle teoretyczną, która nie odnosi się do konkretnych przypadków, a weryfikowana może być tylko drogą dedukcyjną. Suwerenność polityczna ma w takim ujęciu szerszy charakter i odnosi się zarówno do suwerenności jednostki, jak i państwa. Co więcej staje się ona cechą szeroko rozumianego systemu politycznego, który w wyniku procesów globalizacyjnych przesunięty został na poziom międzynarodowy. Wynika z tego, że suwerenność podlega atomizacji i zaczyna przynależeć różnym podmiotom – jednostkom, społeczeństwom, państwom a nawet systemom społecznym.⁴

T. Łoś – Nowak syntezuje pojęcie suwerenności państwa jako jeden z jego atrybutów, obok terytorium, ludności i władzy (trójelementowa definicja państwa Jelinka). Atrybut ten umożliwia wyodrębnienie państwa spośród innych podmiotów prawa międzynarodowego – np. międzynarodowych organizacji. Na suwerenność składać ma się samowładność i całowładność. *Samowładność to prawna niezależność od innego podmiotu prawa międzynarodowego, całowładność zaś (przejawiająca się w idei zwierzchnictwa terytorialnego) to zdolność do regulowania wszystkich spraw i zadań w obrębie terytorium państwowego na zasadzie całkowitej wyłączności kompetencji. Takie rozumienie*

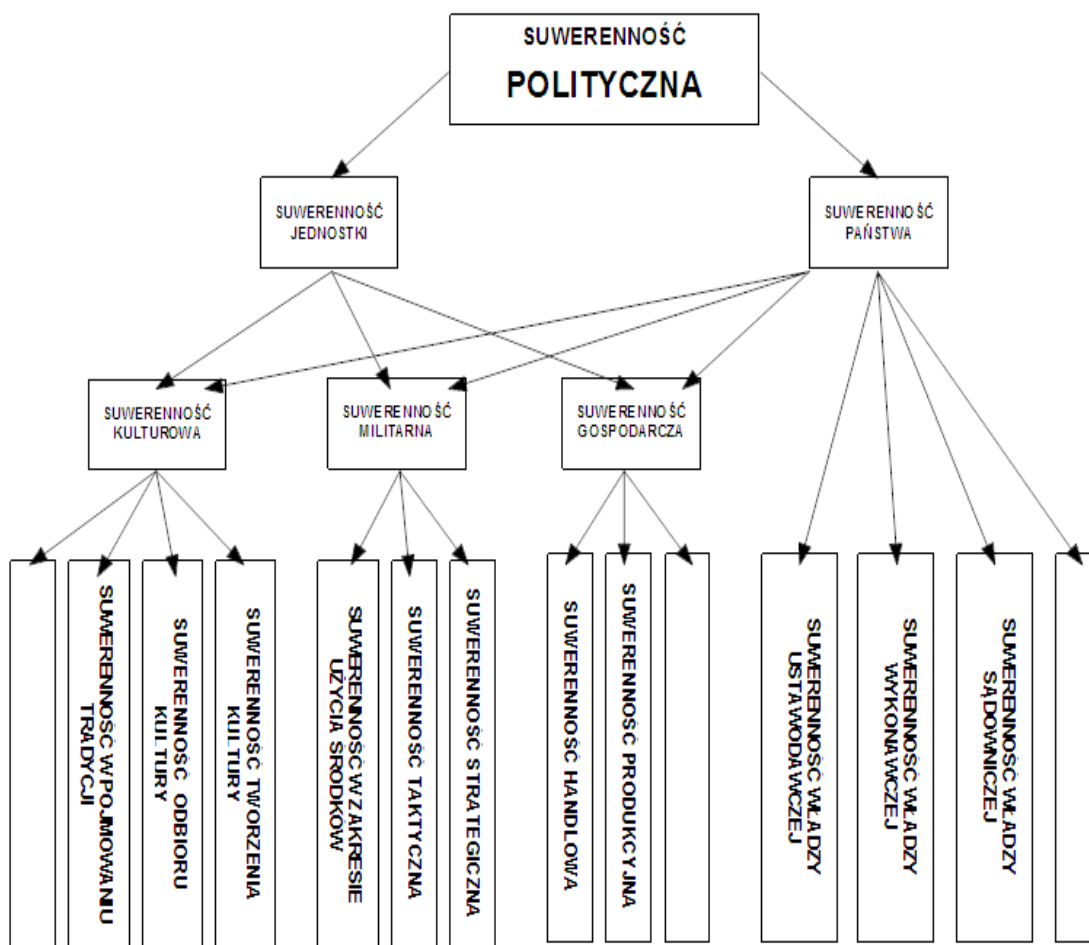
² P. Winczorek, *Nauka o państwie*, Liber, Warszawa 2005, s. 65 – 66.

³ Z. Blok, *Teoria polityki*, UAM, Poznań 1998, s. 15 – 19.

⁴ *Ibidem*, s. 19.

suwerenności zawiera w sobie domniemanie, że władza państwowa jest władzą najwyższą, nie podlegającą żadnej innej płynącej z zewnątrz,

Rysunek 1.
Kategoria teoretyczna suwerenności politycznej

Źródło: Z. Blok (red.), *Teoria polityki*, UAM, Poznań 1998, s. 18.

*ograniczonej co najwyżej zasadami prawa międzynarodowego.*⁵ Suwerenność państwa utożsamiana jest więc z kategorią podmiotu prawa międzynarodowego, a ta z kolei oznacza zdolność prawną i zdolność do działania (taki podział podmiotowości przyjęto na gruncie prawa cywilnego). *Odpowiednio do tego rozróżnia się zdolność prawnomiędzynarodową, a więc zdolność do posiadania praw i obowiązków międzynarodowych, oraz zdolność do czynności prawnomiędzynarodowych, czyli zdolność do nabywania praw i zaciągania zobowiązań międzynarodowych w drodze własnego działania.*⁶

Natomiast prawa i obowiązki państwa jako podmiotu prawa międzynarodowego, zostały określone m.in. w takich dokumentach, jak: *Karta Narodów Zjednoczonych* (1945r.), *Deklarację zasad prawa międzynarodowego* (1970r.), *Kartę Praw i Obowiązków Ekonomicznych Państw* (1974r.), *Akt Końcowy Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie* (1975r.). Takie ujęcie suwerenności ma charakter wąski (*sensu stricto*) i nie obejmuje czynników pozostających poza systemem międzynarodowego prawa (*sensu largo*). Trudno jest określić właściwą definicję suwerenności państwa (*sensu proprio*), co głównie wynika z różnie rozumianej całościowości państwa, której zakres zostaje skonfrontowany z nowymi stosunkami w globalnym świecie.

Według G. Labudy suwerenność państwa w ujęciu potocznym zawiera następujące elementy: zwierzchność terytorialną, niepodległość, swobody, ustroj społeczny, polityczny i ekonomiczny pozostający bez interwencji, zasady współżycia z innymi narodami opierające się na równości i wspólnych korzyściach.⁷ *De facto* takie ujęcie suwerenności wprowadza nowe kategorie, których definicje nie zawsze będą możliwe do jasnego i ścisłego określenia, co więcej można wyróżnić dwie płaszczyzny rozważań – faktyczną i prawną. W pierwszym wypadku suwerenność rozpatrywana jest przez pryzmat samej aktywności państwa i subiektywnego poczucia własnej pozycji na arenie międzynarodowej. Natomiast w drugim przypadku właściwe jest powoływanie się na regulacje prawnomiędzynarodowe, zabezpieczające tę suwerenność. W pierwszym przypadku suwerenność może być ujmowana szeroko, tak jak w przypadku elementów konceptu suwerenności politycznej (w ujęciu Z. Bloka), tzn. przestaje mieć ona charakter niepodzielny, co więcej zostaje ona przypisana innym podmiotom. W takim razie można pójść dalej i stwierdzić, że równocześnie wzrasta zakres przedmiotowy suwerenności. Związany jest on z atomizacją sfer działalności

⁵ T. Łoś – Nowak, *Wstęp do teorii stosunków międzynarodowych*, Wyd. Terra, Poznań 1999, s. 127.; Zob. także: L. Ehrlich, *Prawo narodów*, Lwów 1932, s. 111 lub L. Ehrlich, *Prawo narodów*, Kraków 1947, s. 104 – 105.

⁶ L. Antonowicz, *Podręcznik prawa międzynarodowego*, LexisNexis, Warszawa 2006, s. 21.

⁷ G. Labuda, *Zagadnienia suwerenności Polski wczesnofeudalnej w X – XII wieku*, *Kwartalnik Historyczny*, nr 4, 1960, s. 1039.

podmiotów, przez które rozumie się m.in. sferę ideologiczną, gospodarczą, kulturową i militarną. W przypadku drugiego ujęcia zmuszeni jesteśmy poruszać się w ujęciu tradycyjnym suwerenności. Takie *rozumienie pojęcia suwerenności zawiera w sobie domniemanie, że władza państwowa jest władzą najwyższą, nie podlegającą żadnej innej płynącej z zewnątrz, ograniczonej co najwyżej zasadami prawa międzynarodowego. Jest to prawne rozumienie suwerenności, zakładające niezależność międzynarodową, zwierzchność władzy nad terytorium państwowym, jej niepodzielność, równość praw i równość wobec prawa.*⁸

Suwerenna równość

Na gruncie prawa międzynarodowego i stosunków międzynarodowych pojawiła się koncepcja suwerennej równości państwa. Oczywiście nie oznacza to, że idea takiej suwerenności związana jest tylko ze współczesnymi stosunkami międzynarodowymi oraz prawem międzynarodowym. Początku tej idei należy poszukiwać w samej chęci ustanowienia tolerancji między podbitymi narodami, którą chcieli zaszcześcić niektórzy władcy starożytni. Ten sposób myślenia został przeniesiony współcześnie na grunt pozytywnej regulacji stosunków międzynarodowych.⁹

Mimo to sama suwerenność stała się elementem konstytuującym bezpieczeństwo między państwami europejskimi od czasów średniowiecza. Taka suwerenność z jednej strony tworzyła ład europejski, ale także stała się narzędziem realizacji polityki kolonialnej. Co nie było dozwolone w Starym Świecie, było dozwolone na podbijanych łądach. Suwerenność jako równość podmiotów nie była realizowana z racji utrzymywanej ideologii wyższości europejskiej nad innymi ludami.¹⁰ Przy czym kultura europejska wsparta była ekonomicznym wyzyskiem dóbr ludów podbijanych. Polityka kolonialna stała się naturalnym mechanizmem konstytuującym hierarchię społeczności międzynarodowej, nie licząc

⁸ T. Łoś – Nowak, *Państwo jako uczestnik stosunków międzynarodowych*, w: A. W. Jabłoński, L. Sobkowiak (red.), *Studia z teorii polityki*, Wyd. UW, Wrocław 1998, s. 82.

⁹ Przykładem takiej tolerancji w historii mogą być działania Cyrusa Wielkiego (jednego z twórcy Imperium Perskiego), który w 539 roku p.n.e. wydał edykt, który często propagandowo nazywany jest pierwszą deklaracją praw człowieka w historii, jakkolwiek należy stwierdzić, że edykt nie był niczym nadzwyczajnym na tym obszarze i w ówczesnych wiekach, tak jak chociażby Kodeks Hammurabiego.⁹ Zob. A. Kuhrt, *The Cyrus Cylinder and Achaemenid Imperial Policy*, *Journal for the Study of the Old Testament*, nr 25, 1983, s. 83-97; R. J. van der Spek, *Did Cyrus the Great introduce a new policy towards subdued nations?*, *Persica*, nr 10, 1982, s. 278-283.

¹⁰ A. Gałganek, *Suwerenna równość państw. Metafora zawłaszczenia (część II)*, *Przegląd Politologiczny*, nr 1, 2008, s. 86 – 87.

potencjału siły. Sytuacja zmienia się wraz z pewnym rodzajem pluralizmu międzynarodowego *societas*. Do międzynarodowego *societas* dołączały kolejne podmioty wyposażane w gwarancje praw w środowisku międzynarodowym.

Na suwerennej równości państw opierać ma się funkcjonowanie Organizacji Narodów Zjednoczonych. Suwerenna równość stanowić ma dyrektywę postępowania w społeczności międzynarodowej (dyrektywę prawną), co mimo określenia w prawie międzynarodowym płaszczyzn, do których ma się odnosić, przysparza problemy interpretacyjne. Wynika to nie tylko z problemu definiowania suwerenności, ale również z samego przymiotnika *równy*. Zachodzi pytanie o zakres tej równości – jakie podmioty, wobec kogo i na jakich zasadach? Próbą uściślenia tego pojęcia są różne dokumenty zawierające normy prawa międzynarodowego – w tym tzw. *soft law*.

Art. 1 *Karty Narodów Zjednoczonych*¹¹ wymienia cele Organizacji: utrzymywanie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, stosowanie środków zbiorowych do zapobiegania zagrożeniu pokoju, tłumienie aktów agresji i naruszeń pokoju, rozwiązywanie sporów, rozwijanie stosunków (opartych na równouprawnieniu i samostanowieniu), rozwiązywanie problemów gospodarczych, społecznych, kulturalnych i humanitarnych, popieranie praw człowieka, itd. Natomiast art. 2 KNZ wymienia siedem zasad, które mają przestrzegać państwa członkowskie ONZ, realizując cele zawarte w art. 1. Punkt 1 art. 2, KNZ mówi, że ONZ opiera się na zasadzie suwerennej równości wszystkich jej członków. Zasada ta zestawiana jest wraz z innymi: dobrą wiarą, rozwiązywaniem sporów środkami pokojowymi (bez naruszenia sprawiedliwości, bezpieczeństwa i pokoju), powstrzymaniem się od groźby użycia siły lub jej użycia, udzielaniem pomocy innym państwom w akcjach podjętych zgodnie z KNZ, wpływaniem na państwa nie będące członkami ONZ, by postępowały zgodnie z zasadami KNZ, nieingerencją w sprawy należące do kompetencji wewnętrznych danego państwa.

Główne dokumenty w prawie międzynarodowym, które odnoszą się do suwerennej równości to: *Deklaracja zasad prawa międzynarodowego dotyczących przyjaznych stosunków i współdziałania* (1970r.)¹², *Karta Praw i Obowiązków Ekonomicznych Państw* (1974r.)¹³, *Akt Końcowy Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie* (1975r.)¹⁴

¹¹ Tekst *Karty Narodów Zjednoczonych*: http://www.unic.un.org.pl/dokumenty/karta_onz.php, 15 stycznia 2009r.

¹² Zasady zawarte w Deklaracji: 1. Państwa w ich stosunkach międzynarodowych powinny powstrzymać się od groźby lub użycia siły przeciwko integralności terytorialnej lub niepodległości politycznej jakiegokolwiek państwa lub w jakikolwiek inny sposób niezgodny z celami Organizacji Narodów Zjednoczonych; 2. Państwa powinny załatwiać swoje spory międzynarodowe środkami pokojowymi w taki sposób, aby pokój międzynarodowy, bezpieczeństwo i sprawiedliwość nie zostały zagrożone; 3. Żadne państwo ani grupa państw nie mają prawa mieszać się bezpośrednio lub pośrednio z jakiegokolwiek powodu w wewnętrzne lub zewnętrzne

Mimo wielu dokumentów prawa międzynarodowego w zakresie definiowania suwerennej równości nie można powiedzieć, że istnieje klarowna definicja tego pojęcia. Wynika to z różnie rozkładanych akcentów przy tworzeniu wyżej wymienionych dokumentów. Przykładowo najszerszym opisem suwerennej równości jest punkt 6. *Deklaracji zasad prawa międzynarodowego*, który sprowadza suwerenną równość do: członkostwa podmiotów prawa międzynarodowego w społeczności międzynarodowej na równych zasadach, szanowania osobowości innych państw, oparcia idei pełni praw na suwerenności, nienaruszalności filarów państwowości – terytorium i niepodległość, prawa wyboru i rozwoju swojego systemu politycznego, społecznego, gospodarczego i kulturalnego, dobrej wiary w stosunkach z innymi. Jak widać wymienione elementy suwerennej równości w innych dokumentach występują autonomicznie do tego zbiorczego pojęcia. Nie zmienia to faktu, że suwerenną równość można scharakteryzować jako pewien sposób relacji międzynarodowych, których wyznacznikiem jest tradycyjna suwerenność innych państw, gdzie wolność jednych wyznaczona jest wolnością innych podmiotów i każdy członek społeczności

sprawy jakiegokolwiek państwa; 4. Państwa mają obowiązek współdziałania ze sobą, bez względu na różnice ich ustrojów politycznych, gospodarczych i społecznych, w różnych dziedzinach stosunków międzynarodowych w celu utrzymania pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego oraz w celu popierania międzynarodowej stabilizacji gospodarczej i postępu, ogólnego dobrobytu narodów i współdziałania międzynarodowego, wolnego od dyskryminacji opartej na takich różnicach; 5. zasada równouprawnienia i samostanowienia narodów, w myśl której wszystkie narody mają prawo swobodnie określać, bez ingerencji zewnętrznej, swój status polityczny oraz dążyć do rozwoju gospodarczego, społecznego i kulturalnego, natomiast każde państwo ma obowiązek szanować to prawo zgodnie z postanowieniami Karty; 6. Zasada równości suwerennej państw obejmuje następujące składniki: • wszystkie państwa niezależnie od różnic gospodarczych, społecznych, politycznych lub innego rodzaju są równoprawnymi członkami społeczności międzynarodowej, • każde państwo korzysta z praw związanych z pełną suwerennością, • każde państwo ma obowiązek szanowania osobowości innego państwa, • integralność terytorialna i niepodległość polityczna każdego państwa jest nienaruszalna, • każde państwo ma prawo swobodnie wybrać i rozwijać swój system polityczny, społeczny, gospodarczy i kulturalny, • każde państwo ma obowiązek w pełni stosować się w dobrej wierze do swych zobowiązań międzynarodowych oraz współżyć w pokoju z innymi państwami; 7. Państwa mają obowiązek wypełniać w dobrej wierze zobowiązania przyjęte przez nie zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych i oparte na powszechnie uznanych zasadach i normach prawa międzynarodowego. Tekst *Deklaracji zasad prawa międzynarodowego* w: K. Kocot, K. Wolfke (red.), *Wybór dokumentów do nauki prawa międzynarodowego*, PWN, Wrocław – Warszawa 1976, s. 524 – 533.

¹³ Zasady zawarte w Karcie: 1. Suwerenność, integralność terytorialna i niezależność polityczna państw, 2. Równość suwerenna wszystkich państw, 3. Nieagresja, 4. Nieinterwencja, 5. Wzajemne i równe korzyści, 6. Pokojowe współistnienie, 7. Równouprawnienie i samostanowienie narodów, 8. Pokojowe załatwianie sporów, 9. Naprawianie aktów niesprawiedliwości dokonanych przy użyciu siły, a pozbawiających państwo naturalnych środków niezbędnych dla jego normalnego rozwoju, 10. Wypełnianie w dobrej wierze zobowiązań międzynarodowych, 11. Poszanowanie praw człowieka i podstawowych swobód, 12. Niepodejmowanie prób zdobycia hegemonii i sfer wpływów, 13. Popieranie międzynarodowej sprawiedliwości społecznej, 14. Międzynarodowa współpraca na rzecz rozwoju, 15. Swobodny dostęp do morza dla krajów śródlądowych, zgodnie z powyższymi zasadami. Treść *Karty Praw i Obowiązków Ekonomicznych Państw* w: K. Kocot, K. Wolfke (red.), *op. cit.*, Wrocław – Warszawa 1976.

¹⁴ Zasady zawarte w *Akcie KBWE*: 1. Suwerenna równość, poszanowanie praw wynikających z suwerenności, 2. Powstrzymanie się od groźby użycia siły lub jej użycia, 3. Nienaruszalność granic, 4. Integralność terytorialna państw, 5. Pokojowe załatwianie sporów, 6. Nieingerencja w sprawy wewnętrzne, 7. Poszanowanie praw człowieka i podstawowych wolności, włączając w to wolność myśli, sumienia, religii lub przekonań, 8. Równouprawnienie i prawo narodów do samostanowienia, 9. Współpraca między państwami, 10. Wykonywanie w dobrej wierze zobowiązań wynikających z prawa międzynarodowego. Tekst *Aktu Końcowego KBWE* dostępny w: *Sprawy Międzynarodowe*, nr 10, 1975, s. 107 – 158.

międzynarodowej jest z założenia równy i winien szanować prawa i obowiązki innych. Oprócz typowych wyznaczników nienaruszalności integralności, jak terytorium i niepodległość, mamy tu do czynienia ze swobodą wyboru systemu politycznego, społecznego, gospodarczego i kulturalnego. Ta idea została rozwinięta w *Karcie Praw i Obowiązków Ekonomicznych Państw*. Zauważalny jest tutaj kierunek rozwoju nieingerencji na kolejne sfery, co wynika z tego, że siła nie jest już utożsamiana tylko z militarnymi działaniami i fizycznym naruszeniem terytorium, a z ingerencją przez inne mechanizmy, takie jak mechanizmy gospodarcze, kulturalne, ideologiczne, itd. W niniejszym artykule istotnym jest stwierdzenie, że różne sfery niemilitarne (np. związane z polityką gospodarczą danego państwa) mogą w znaczny sposób wpływać na inne podmioty. Należy przyjąć, że bezpieczeństwo niemilitarne jest jednym z elementów interesu narodowego, a ten określany jest na płaszczyźnie polityki wewnętrznej, przez uczestników życia politycznego odnoszących się raczej do tradycyjnej suwerenności, to w takim razie bezpieczeństwo niemilitarne staje się paradygmatem dla suwerennej równości w stosunkach międzynarodowych. Stąd występuje wiele konfliktów w środowisku międzynarodowym, gdzie jedne podmioty chcą opierać wszystkie relacje w bezkompromisowej tradycyjnej suwerenności, a drugie odwołują się do przedmiotowo rozszerzonej suwerennej równości i zasad prawa międzynarodowego, jako regulatora działań.

Zasadę suwerennej równości sprowadzić można do relacji między stanami faktycznymi, jakimi są odrębność i współzależność. Konieczność pogodzenia tych dwóch stanów wymagała stworzenia systemu zasad, które miały być respektowane przez wszystkie podmioty prawa międzynarodowego. Wyrazem tego są wprowadzone do międzynarodowego systemu prawnego zasady rządzące relacjami pomiędzy podmiotami prawa międzynarodowego. Z jednej strony mamy do czynienia z wolnością państwa, z drugiej z ograniczeniem wolności na rzecz innych państw. Ma to szczególne znaczenie przy intensyfikacji stosunków międzypaństwowych (globalizacja gospodarcza i kulturalna). Funkcjonowanie w przestrzeni międzynarodowej determinuje konieczność utrzymywania wielowymiarowych stosunków z innymi podmiotami i rozwiązywanie globalnych problemów (np. ocieplenie klimatu, ochrona określonych gatunków zwierząt i roślin, migracje ludzi, itp.). Stąd mamy do czynienia z kolizją praw do wolności dwóch państw, a zgodnie z kantowskim imperatywem kategorycznym prawo do wolności jednego musi być związane z takim samym prawem innego podmiotu. Co w swej istocie można sprowadzać do powiedzenia, że nie należy czynić tego, co nie jest nam miłe. Wynika to z tego, że suwerenność to oczywiście

wolność działania, ale wolność ta nie oznacza samowolności, ani dowolności, co znalazło swój wyraz w zasadzie suwerennej równości państw.

Zmiana rozumienia suwerenności

W zakresie współczesnej sytuacji państw P. Winczorek pisze, że – *trudno mówić, pozostając w sferze faktów, o pełnej, całkowitej suwerenności państw. Dotyczy to w pierwszym rzędzie suwerenności zewnętrznej. Państwa są do tego stopnia powiązane i uzależnione – politycznie, gospodarczo, militarnie, kulturalnie – że żadne z nich nie może o sobie powiedzieć, iż jest całkowicie niezależne od pozostałych.*¹⁵ U. Beck wysunął koncepcję *metawładzy gospodarki światowej*, która charakteryzuje procesy globalizacji. *Kluczem do władzy przestała już być siła militarna, a stała się nim obecna pozycja państwa na rynkach światowych, co znaczy ni mniej, ni więcej tyle, że panowanie państwa, zarówno pod względem wewnętrznej i zewnętrznej stabilności państwa, jak i – pośrednio – legitymizacji jest już jako takie zapośredniczone przez rynek światowy.*¹⁶ Gospodarka zaczęła przełamywać tradycyjne pojęcia związane z polityką i państwem. Władza nie musi już opierać się na typowej usankcjonowanej przemocy, a głównymi jej sposobami oddziaływania jest *nie – polityczność* oraz *rozmyślnie nie – podbijanie*. Podmioty gospodarcze, dysponujące czasami większym potencjałem niż niektóre państwa, zaczynają wpływać na podmioty państwowe poprzez realizację swoich interesów, które w gruncie rzeczy przyjmują postać zysków z własnej działalności. Interesy gospodarcze stają ponad interesami państwa. Stąd gospodarka przekracza podstawowe elementy charakterystyczne dla tradycyjnych ujęć państwa – chodzi przede wszystkim o terytorium i suwerenną władzę. Niezależne decyzje podmiotów gospodarczych o podjęciu inwestycji w danym państwie lub regionie wpływają na ich pomyślność albo nędzę. Państwo traci w ten sposób możliwość realizacji własnych interesów narodowych, a tym samym traci możliwość kreacji polityki bezpieczeństwa. Nie można, więc mówić tu o samowładności i całowładności.

Natomiast I. Wallerstein w analizie suwerenności posługuje się typowym jej podziałem, czyli dzieli tę kategorię na suwerenność wewnętrzną i zewnętrzną, ale wyciąga inne wnioski w stosunku do relacji, które się z nią wiążą.¹⁷ Analiza suwerenności państwa, tak jak w przypadku U. Becka, związana jest z rozwojem systemu kapitalistycznego, ale I. Wallerstein

¹⁵ P. Winczorek, *op. cit.*, Liber, Warszawa 2005, s. 70.

¹⁶ U. Beck, *Władza i przeciwładza w epoce globalnej. Nowa ekonomia polityki światowej*, Scholar, Warszawa 2005, s. 90.

¹⁷ I. Wallerstein, *Koniec świata jaki znamy*, Scholar, Warszawa 2004, s. 87 – 106.

wiąże go z rozwojem zabezpieczeń kapitału. W przypadku suwerenności wewnętrznej państwa prowadzą politykę i ustanawiają prawa, które uznają za właściwe, także wskazują podmioty, które winne są posłuchu prawom. Suwerenność zewnętrzna oznacza, że inne państwa, zarówno bezpośrednio jak i pośrednio, nie mają możliwości posługiwania się władzą na terytorium innego państwa. Na podstawie tych wyznaczników I. Wallerstein stwierdził, że żadne z państw nie było suwerenne ani na płaszczyźnie wewnętrznej, ani na zewnętrznej. A to, co w prawie międzynarodowym określa się mianem suwerennej równości, można sprowadzić do dążenia – począwszy od XVI wieku – do podnoszenia swej suwerenności w systemie międzypaństwowym. Od tego czasu następowało wzmocnienie siły państwa, która mierzona może być przez możliwość osiągnięcia potencjalnych rezultatów. Równocześnie z tym państwo zostało wykorzystane przez to, co określa się mianem kapitału do gwarancji jego interesów. Kapitalizm powstał na gruncie zabezpieczenia prawa własności i zabezpieczenia (w miarę spokojnej) akumulacji kapitału. Państwo zaczęło pełnić funkcję policyjną (zabezpieczającą) – dotyczy to m.in.: zabezpieczenia przed kradzieżą (tutaj kapitał w zasadzie mógł sam sobie poradzić), zabezpieczenia przed opodatkowaniem (rozwój demokratycznego państwa prawa gwarantował stabilny i racjonalny system podatkowy) i zabezpieczenia przed konfiskatą (ograniczenie samowoli państwa w zakresie interwencji we własność prywatną). Z biegiem wieków następował rozwój pewnych relacji między państwem a kapitałem prywatnym, gdzie podmioty państwowe, w celu podtrzymywania swego funkcjonowania (pełnienia swoich funkcji: polityka socjalna, bezpieczeństwa itp.), tworzyły udogodnienia – *de facto* ochronę kapitału przed wolnym rynkiem.

O ile U. Beck opisuje rozwój kapitału jako proces uszczuplenia możliwości działania państwa zarówno w środowisku międzynarodowym, jak i w zakresie własnej wewnętrznej polityki, o tyle I. Wallerstein zwraca uwagę na symbiozę, która następowała w związku z rozwojem państwa, jak i kapitału. Kapitał otrzymując wsparcie od państwa, zaczął budować swój potencjał. Można powiedzieć – odnosząc tę koncepcję do rozważań U. Becka – że siła *metawładzy gospodarki światowej* wyrosła nie na podłożu, które – z pewnym zastrzeżeniem – można nazwać wolnym rynkiem, a wręcz przeciwnie na podłożu interwencyjnych działań państwa. W rzeczywistości państwo podjęło ochronę kapitału przed wolnym rynkiem. Założeniem obu koncepcji jest powstanie nowej siły, która oddziałuje zarówno na poziomie wewnętrznym, jak i zewnętrznym działalności państwa. Skutek w tych dwóch przypadkach jest taki sam – ograniczenie niezależności i ograniczona zdolność regulacji własnych spraw przez państwo.

Ponadto I. Wallerstein wymienia inne negatywne zjawiska. Jedną z konsekwencji relacji pomiędzy państwem a kapitałem są produkty uboczne akumulacji kapitału, które określa on mianem *brudnego sekretu kapitalizmu*.¹⁸ Zrazu nasuwa się pytanie, kto ma odpowiadać za degradację środowiska, powstającą podczas dźwigania przez przedsiębiorstwa brzemienia produkcji i rozwoju. Innym problemem jest zawłaszczanie dóbr naturalnych określonych państw (np. posiadających złoża surowców energetycznych) przez koncerny, które uzyskały prawa wydobywcze dzięki dominującej roli swych państw pochodzenia.

Zakończenie

Artykuł jest próbą syntetycznej analizy kategorii suwerenności, co wydaje się istotne ze względu na różne jej rozumienie. Cztery poszczególne części artykułu odnoszą się do początków rozważań nad suwerennością, do suwerenności jako kategorii teoretycznej jak i prawnej. Jedną z części artykułu poświęconą została pojęciu suwerennej równości, szczególnie w rozumieniu prawa międzynarodowego. Fragment ten ma istotne znaczenie ze względu na przemiany w środowisku międzynarodowym, czyli m.in. ze względu na procesy globalizacji.

Nie ulega wątpliwości, że pojęcie suwerenności stanowi ważny przedmiot badań w naukach humanistycznych i społecznych, a artykuł próbuje przedstawić dorobek w tym zakresie. Należy podkreślić rozwój rozumienia „suwerenności” – od zwierzchności władzy, poprzez cechę jednostek, społeczeństw, narodów, itd. Tak, że w czasach nam współczesnych pojęcie to zostało zanegowane ze względu na założenia teoretyczne. Szczególnie dotyczy to definicji prawnych, które odnoszą się do suwerenności państwa (władzy), czyli do suwerenności jako samowładności i całowładności. Takie pojęcie suwerenności jest podważane przez różne nurty w teoriach stosunków międzynarodowych, np. nurt neomarksistowski i postmodernistyczny.

Należy też podkreślić znaczenie suwerenności politycznej, która będzie wykraczać poza ujęcia prawnomiędzynarodowe. Suwerenność polityczna będzie rozumiana szerzej i dotyczyć będzie jednostki oraz państwa, także innych podmiotów wyodrębnionych w celach rozważań analitycznych czy badawczych. W takim razie suwerenność ulega atomizacji i zaczyna przynależeć różnym podmiotom – jednostkom, społeczeństwom, państwom,

¹⁸ *Ibidem*, s. 108 - 118.

systemom społecznym. Skutek jest taki, że kategoria ta, szczególnie w naukach społecznych, przestaje stanowić wartościową pod względem eksplanacyjnym.

W teoriach i paradygmatach stosunków międzynarodowych, m.in. w neomarksizmie i postmodernizmie, podkreślany jest brak związku założeń prawnych kategorii suwerenności ze stanem faktycznym, gdzie w pierwszym przypadku suwerenność związana ma być z tradycyjnym ujęciem władzy, natomiast w drugim przypadku z utratą znaczenia tradycyjnych ujęć władzy, chociażby ze względu na znaczny wpływ międzynarodowych podmiotów gospodarczych nie będących państwami. Innym problemem jest osłabienie dominacji hegemonów w strukturze międzynarodowej, co związane jest m.in. rozpowszechnianiem się broni masowego rażenia i silniejszego wpływu powiązań gospodarczych. Natomiast wspólne zagrożenia o zasięgu globalnym wymuszają współpracę w wielu dziedzinach – np. w ochronie środowiska.

Artykuł stanowi jedynie zarys problematyki i jako taki jest próbą syntetycznego ujęcia rozważań nad przemianami w rozumieniu kategorii suwerenności. Pojęcie suwerenności zapewne dalej zostanie jedną z najbardziej dyskutowanych kwestii w naukach prawnych, społecznych, itd. Nie ulega wątpliwości, że w dyskusji tej widoczne będą dwa główne stanowiska – jedno trzymające się tradycyjnego ujęcia władzy, a drugie przeciwne, co więcej negujące je.

Streszczenie

Suwerenność można rozpatrywać różnorodnie, tzn. jako zwierzchność władzy, także jako cechę jednostki, społeczeństwa, narodu itd. Artykuł odnosi się do początków rozważań o suwerenności, do suwerenności jako kategorii teoretycznej i prawnej. Ponadto w artykule zawarto analizę pojęcia suwerennej równości, co ma szczególne znaczenie w dobie dynamicznych zmian w środowisku międzynarodowym. W tym też kontekście artykuł odnosi się do dorobku m.in. U. Becka, I. Wallersteina.

Summary

Sovereignty can be viewed from various perspectives: as superiority of power, as an individual characteristic, but also as a feature of a society or a nation, and many others. This article deals with the beginnings of study on sovereignty, as well as with sovereignty as a theoretical and legislative category. Moreover, the text includes analysis of the term of sovereign equality. The latter is of particular importance in the times of dynamic changes in international perspective. In this scope, the article deals with the heritage of U. Beck and I. Wallerstein.